

כתב עת אלקטרוני
בהוצאת המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין, ירושלים

גליון מס' 4 מאי 2014

ניתן לקריאה באתר המכללה:
<http://www.dyellin.ac.il>

בין אי-נחת לתקווה -

סיכום מהלכה של תכנית לשילוב "כלים" דיאלוגיים בקורסים אקדמיים
העוסקים בסוגיות הזהות היהודית ישראלית

יהודית לקיצביץ

בין אי-נחת לתקווה –

סיכום מהלכה של תכנית לשילוב "כלים" דיאלוגיים בקורסים אקדמיים העוסקים בסוגיות הזהות היהודית ישראלית.

יהודית לקיצביץ¹

תקציר

במאמר נסקרת תכנית משותפת למכללה האקדמית ע"ש דוד ילין ולארגון "צו פיוס". התכנית "הידברות ושיח בראי מקורות מן התרבות היהודית" ביקשה לקדם את מה שפונה בהיסטוריה היהודית "תרבות של מחלוקת", במסגרת קורסים אקדמיים העוסקים בסוגיות הזהות היהודית-ישראלית במדינה דמוקרטית. למשתתפים הוצע לבחון את השקפת עולמם ואת זהותם נוכח הידע הנרכש באופן בלתי נפרד מהתנהגותם הדיאלוגית – יכולתם להידבר עם בעלי השקפה שונה. העיון הטקסטואלי והדיון התנהלו תוך שימוש ב"כלים" דידיקטיים שאתגרו את יכולות ההקשבה, ההכלה וההתארגנות מחדש מול ה"אחר".

תאריכים: תרבות יהודית, זהות יהודית ישראלית, קונפליקט דתיים חילוניים, מיומנות דיאלוגית

זה לא הים אשר בינינו,
זה לא התהום אשר בינינו,
זה לא הזמן אשר בינינו,
זה אנו שנינו אשר בינינו.
(לאה גולדברג)

פתיחה

החל בשנת הלימודים תשס"ה, ובמשך שמונה שנים, פעלה במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין התכנית "הידברות ושיח בראי מקורות מן התרבות היהודית". התכנית הופעלה בשיתוף עם ארגון "צו פיוס"². התכנית ביקשה לקדם היכרות והכרה הדדיות בין סטודנטים המגיעים מרקעים מגוונים של הקשת החברתית והדתית בישראל, תוך מתן כבוד ולגיטימציה לעמדות ולדעות השונות. התשתית הרעיונית לשיתוף הפעולה בין המכללה לבין "צו פיוס" נגזרה מהמתאם בין חוק החינוך הממלכתי³, חזון המכללה⁴ והגדרת המטרות של "צו פיוס". צמד המילים "צו פיוס" מהדהד בצלילו על הצירוף "צו גיוס", שטבעה חברה שמחייבת את הנוער שלה להתגייס, חברה שחשה שהיא נתונה במצב חירום. הארגון "צו פיוס" הוקם אחרי רצח ראש ממשלת ישראל יצחק רבין. אנשים החלו לשאול עצמם: "איך הגענו – כולנו, למצב כל כך קוטבי שמוכיל לרצח?"

1 מרצה במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין
2 ארגון "צו פיוס" הוקם בשנת 1996 בידי קרן אבי חי. מאז ועד היום, פועל צו פיוס בדרכים שונות לעידוד ההידברות ולחיוזק קשרי הגומלין בין קבוצות ומגזרים בחברה. צו פיוס חותר לקיומה של חברה בה חיים זה לצד זה, בהבנה ובכבוד הדדי, חרדים, דתיים, מסורתיים, חילונים ובעלי השקפות אחרות על הרצף הדתי-חילוני (אתר "צו פיוס").
3 בסעיף 2, מטרות החינוך, סעיף קטן ב) בחוק החינוך הממלכתי, שתוקן בשנת 2000, נקבע: "...להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ולפתח יחס של כבוד לזכויות האדם, לחירויות היסוד, לערכים דמוקרטיים, לשמירת החוק, לתרבותו ולהשקפותיו של הזולת, וכן לחנך להתירה לשלום ולסובלנות ביחסים בין בני אדם ובין עמים".
4 להיות שותפה פעילה בעיצוב פני החברה ומערכת החינוך באמצעות פעילות ופעילות הלומדים בה בקהילה (מתוך חזון המכללה – אתר מכללת דוד ילין).

הייתה אז תחושת חירום והרגשה של דחיפות להרחיב את מעגל האנשים המחזיקים בדעות שונות אך מסוגלים להידבר, לכבד האחד את דעותיו של האחר ולגלות סובלנות. השנים שחלפו לא פוגגו את הצורך להתמודד עם אופני הוויכוח והדיון הציבורי, במיוחד בנושאים טעונים, הרווחים במציאות התרבותית והחברתית בישראל; התחדדה נחיצותו של חינוך לתרבות של הידברות המאופיינת בהקשבה הדדית, בסובלנות ובאמירות מכבדות. התכנית המשותפת למכללה ול"צו פיוס" קיבלה על עצמה לטפח את מה שפונה בהיסטוריה היהודית "תרבות של מחלוקת" במסגרת קורסים אקדמיים העוסקים בסוגיות הזהות היהודית-ישראלית במדינה דמוקרטית.

הנחות יסוד לעיצוב התכנית – בין אי-נחת לבין תקווה

בספרם "קירבה ומריבה", קבעו יוחנן פרס ואליעזר בן-רפאל, כי "הקונפליקט בין דתיים לחילוניים הוא העמוק, הרחב והמרכזי שבקונפליקטים המפלגים את העם היהודי-ישראלי" (פרס ובן-רפאל, 2006). יונתן כהן כתב כי "אחד המרכיבים שיוצרים, משמרים ומגבירים שסעים חברתיים היא תחושת ניכור של הצדדים זה מזה וממסדותיו של המחנה היריב" (כהן, 1997). מפת מוסדות החינוך לגוניהם, משקפת תמונת מצב שבה ילדי ישראל לומדים בבתי ספר מגזריים ההולכים ומטפחים כל אחד את ייחודו, ובמקרים לא-מעטים במובחן מן האחרים. בהשאלה, אפשר לדמות את בתי החינוך לאיים, איים שרק חלק מתושביהם מכירים את דרכי הגישה מאי לאי ולא כל אי מוכן להעניק אשרת כניסה לכל. מכללת דוד ילין קולטת סטודנטים המגיעים ממגוון מוסדות החינוך הללו.⁵

אוכלוסיית המכללה – סטודנטים ומורים – מגיעה מרקעים חברתיים ותרבותיים שונים ומייצגת את רוב גוני הקשת החברתית בישראל. יש בהם חילוניים, דתיים, מסורתיים, יוצאי עדות שונות ובעלי תפיסות עולם מגוונות. בקבוצות הלימוד מתרחשים תהליכים מרתקים על רקע הבסיס התרבותי המשותף מצד אחד, והשונות והפערים מצד אחר. עם זאת, מעטות המסגרות במכללה הנותנות את הדעת על התהליכים הסמויים והגלויים המתחוללים על הרקע הזה. הנחת העבודה בתכנית הייתה שיש סיכוי לקדם את ההיכרות בין האוכלוסיות השונות ולטפח דיאלוג משמעותי ביניהן, באמצעות לימוד משותף לבירור הזהות התרבותית-חברתית הייחודית והמשותפת, תוך שימוש ב"כלים" דידקטיים המאפשרים את יכולות ההקשבה, ההכלה וההתארגנות מחדש מול ה"אחר".

המטרות שהוצבו

1. לימוד מקורות מן התרבות היהודית והישראלית כאמצעי להתמודדות עם השונות תוך פיתוח רגישות ואמפתיה לאחר;
2. מיצוי האפשרויות הגלומות בלימוד משותף ליצירת שיח קבוצתי הכולל ערכי סובלנות, כבוד לאחר, הכרה הדדית ותרבות של מחלוקת;
3. יצירת מודל עבודה להתמודדות חינוכית עם האתגר הכרוך בעידוד ההידברות בין קבוצות חלוקות באמצעות תוכני הוראה ויצירת שיח תרבותי-חברתי מכבד ומפרה.

מעגלי הפעילות: קורסים לסטודנטים ומפגשי צוות המנחים

התכנית פעלה במסגרת קורסים אקדמיים בחוג להיסטוריה ומחשבת ישראל. עיקר תרומת התכנית באה לידי ביטוי במפגשי לימוד, בהתנסות ובחשיבה של המרצים, ביצירת מכוונות אצל הסטודנטים ובמחויבות לתהליכי הערכה מעצבת. פעולות אלו ננקטו בשאיפה לקדם את אופיים הסדנאי והדיאלוגי של הקורסים. התכנים הנושאים והטקסטואליים של הקורסים נקבעו בידי המרצים.

5 יש מסגרות חינוך אחדות שבהן לומדים תלמידים דתיים וחילוניים בכיתות מעורבות.

הקורסים שבהם הופעלה התכנית⁶ התקיימו במסגרת אשכול קורסים שכותרתו: "החברה הישראלית, דמוקרטיה וזהות ישראלית יהודית". התכנים שהוצעו בקורסים⁷ נגעו במקורות שונים ומגוונים מן התרבות היהודית לדורותיה. הסטודנטים שהשתתפו בתכנית⁸ חויבו להשתתף בקורס שנשתמר במתכונת של הרצאה פרונטלית, בנוסף לאחד או שניים מן הקורסים האחרים שהתנהלו במתכונת סדנאית, בהנחיית המרצים.

ההרצאות הפרונטליות שהעביר פרופ' דורון נידרלנד בנושא "ישראל, מדינה יהודית-דמוקרטית?", נועדו לסייע לסטודנטים לבדוק את השקפת עולמם נוכח הידע הנרכש. הדבר נעשה באמצעות פיתוח חשיבה ביקורתית תוך מודעות למורכבות היותה של מדינת ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית האמורה להסדיר את החיים בצוותא של אנשים בעלי אמונות וערכים מתנגשים.

הקורס "ישראליות-יהדות, דתיות-חילונית במדינת ישראל" בהנחיית פרופ' דורון נידרלנד, פרס את המורכבות והרבגוניות של הזהות היהודית והישראלית. הקורס דן בהתגבשות הזרמים ביהדות והיחסים המורכבים ביניהם, בשוניים ובהתפתחויות שחלו בכל זרם מחשבתי מראשיתו ועד ימינו. שלשה מודלים של סובלנות ופולורליזם הוצגו כדרכים אפשריות להחלשת המתח התרבותי בישראל.

הקורס "העם היהודי בימינו – בתפוצות ובמדינת ישראל" בהנחיית פרופ' דורון נידרלנד, עסק בתמורות הקיומיות והתודעתיות שחלו בעם היהודי בעקבות השואה והקמת מדינת ישראל, ביחסי הגומלין המורכבים בין מדינת ישראל לבין העם היהודי בתפוצות ובטיבן של הזהות היהודית והישראלית לקראת המאה ה-21.

הקורס "יהדות, דת או יותר מזה? – על גבולות הזהות היהודית" בהנחיית ד"ר אבירם רביצקי, עסק במושגים, בגישות ובכלים, להבהרת הבעייתיות שבשאלה זו, ולבחינת הכיוונים האפשריים לפתרונה.

הקורס "צדק חברתי במקורות ישראל" בהנחיית ד"ר יפתח גולדמן, עסק בסוגיות שונות ממקורות ישראל הקשורות בנושא "צדק חברתי".

הקורס "כבוד האדם וחירויות הפרט במחשבת המקרא" בהנחיית גב' נורית אור-ירח, בחן את התפיסות המקראיות, המפורשות והמשתמעות, ביחס לערך חיי אדם, לכבוד האדם ולחירויות הפרט, בראי תפיסות עכשוויות.

הקורס "סוגיות בין דתיות במזרח התיכון בעת החדשה" בהנחיית מר עופר אפרתי, עסק בדת האסלאם וגלגולי התפתחותה, ביחסה ליהדות וליהודים בראי התקופות השונות, בהשתקפות היהודים והיהדות ובני מיעוטים נוספים בטקסטים אסלאמיים.

הקורס "זהות ישראלית רוחנית והוראה דיאלוגית" בהנחיית ד"ר ראובן גרבר, זימן היכרות עם משנתם של הוגים מרכזיים בציונות-הרוחנית, כתשתית רעיונית לתפיסה החינוכית הפסיכו-חברתית.

הקורסים התנהלו במתכונת סדנאית. חלקם פעלו בסגנון בית מדרשי: שילוב של שיעורים, שיחות ולמידה בחברותות (קבוצות קטנות). בכל הקורסים התלמידים הוזמנו ללמידה אקטיבית, משתפת ומשתתפת.

הדיונים הציפו את מגוון העמדות שעמן הגיעו המשתתפים לקורסים. הטקסטים, הסוגיות והשאלות, עוררו ויכוחים גם על מצבה של היהדות והישראליות במציאות העכשווית. השיחות במליאה שיקפו לעיתים קרובות ויכוח ומחלוקת. העמדות השונות של המשתתפים מצאו הד בטקסטים וקיבלו עומק היסטורי והתפתחותי. לעתים, הסקירה המעמיקה הזו יצרה אצל המחזיקים בעמדות השונות דיסוננס פנימי שהוביל בהדרגה להבנה מורכבת יותר של העמדות.

מעגל פעילות אחר היה מפגשי צוות המנחים. בתחילת הדרך נפגש הצוות אחת לשלושה שבועות. המרצים נרתמו ללמידה ולחשיבה משותפת על אופני קידום הדיאלוג וההקשבה במסגרת קורסים אקדמיים. הטקסטים שבהם עסקנו,

6 התכנית יצאה לדרכה במתכונת של שני קורסים בסגנון בית מדרשי בשיעור כפול, שהתקיימו אחת לשבועיים כל אחד. קורס אחד כקורס בחירה לסטודנטים וסדרת מפגשים אחרת כהשתלמות למורי מורים במכללה. עם הרחבת התכנית ושילובה במסגרת קורסי חובה בחוג להיסטוריה ומחשבת ישראל בראשותו, דאז, של פרופ' דורון נידרלנד, השתנתה המתכונת.

7 מתוך הסילבוסים ודיווחי המרצים.

8 במהלך השנים השתתפו בתכנית 554 סטודנטים. חלקם נטלו חלק בקורס אחד וחלקם בשניים.

נבחרו ברוטציה בידי המרצים. כל מרצה הנחה מפגש בתורו. במרבית המפגשים התנסו בחוויה של לימוד טקסטואלי, תוך שימוש במודל דיאלוגי שיתואר להלן, בהשראת שיטת "אימגו", מול הטקסט, וככלי לאימון ההקשבה בשיחה בין-אישית. בהתבוננות רפלקטיבית על התהליך בחנו את הערך המוסף ואת המחיר של רכישת "מיומנות דיאלוגית" מובנית במסגרת קורסים אקדמיים.

אחרי שלוש שנים הורחב מעגל המשתתפים במפגשי המרצים. הוא החל להתכנס כבית מדרש משותף לתכנית "הידברות ושיח", לצוות המגמה להוראת תרבות ישראל והפך פתוח לכל מרצה ועובד המכללה שהיה מעוניין להצטרף ללימוד. "בית המדרש" עסק בסוגיות חינוכיות, תוך לימוד מקורות מן התרבות היהודית בהגדרתה הרחבה. הלימוד נשא אופי בית מדרשי וכלל גישות שונות ללימוד טקסטים ודרכי הנחייה.

מהי 'מיומנות דיאלוגית'?

עֲשֵׂה אֲנִיךָ כְּאֶפְרָסֶט, וְקַנְה לָךְ לֵב מְבִין לְשִׁמוּעַ (תלמוד בבלי, חגיגה דף ג, ע"ב)

דיאלוג פורה מותנה בראש ובראשונה בהקשבה הדדית. בהקשבה, כמו גם בקריאה, אנחנו נדרשים לפנות מרחב פנימי כדי לאפשר לטקסט, או לדיבור, לפלס את דרכם אל התודעה. אין זו מיומנות פשוטה, והיא כוללת השקטת הקולות הפנימיים, התכוונות לקליטה ולשמיעה והקשבה ממוקדת לטקסט או ל"אחר".

הקושי הוא בהשהיית מערכות האסוציאציות המתעוררות כמעט אוטומטית, או בהשהיית הקשב החצוי והעיסוק בו-בזמן בתגובה וביצירה האישית. כדי ללמוד להקשיב הקשבה מכבדת וסובלנית, אין די בידע, במודעות או בנכונות. יש צורך בפיתוח יכולת, באימון מודע לשלבים: "הס, הסכת, האזן, הקשב, שמע" (כספי, 1991). תחילה אנחנו נדרשים למהלך מלאכותי שבו אנו נותנים ביטוי להקשבה המתמסרת לדובר. רק כאשר הדובר מולנו משוכנע ששמענו במדויק את דבריו, מנקודת מבטו, נגיב מנקודת המבט שלנו. התגובה יכולה להתייחס, להתווכח, לחלוק או להסכים. השלבים הללו מבטיחים בדרך כלל גם תגובה רגישה יותר ומדייקת יותר מבחינה עניינית.

תהליכים אלה מחדדים את המודעות לאבחנה בין הטקסט כשלעצמו לבין מה שהוא מעורר בתוכנו. לכל טקסט – כתוב או דבור – עצמיות המיוחדת לו, היגיון פנימי, מבנה דעת ורגש, סגנון ועוד. עם זאת, הקורא או המאזין הם הקונטקסט שבתוכו הוא מהדהד. הטקסט מעורר תחושות, רגישויות, הזדהויות, התנגדויות ואסוציאציות מגוונות.

במפגשי הצוות בחנו מודל מובנה המציע דיאלוג עם הטקסט ועם ה"אחר" בשלבים אחדים. המודל מבוסס על שיטת "אימגו" שגובשה בידי ד"ר הארוויל הנדריקס⁹. הגישה הזו נועדה לאפשר לבני זוג שנקלעו למתחים, לקונפליקטים, למאבקי כוח, קשיים ולבעיות שונות, ליצור ביניהם תקשורת אחרת מזו שהתהוותה ביניהם. ה"דימוי" (Imago) הוא מערכת התדמיות של אנשים ושל אירועים שתועדו במוחנו בגיל צעיר, יחד עם פעילויות הגומלין החשובות שהתקיימו בינינו לבינם (הנדריקס, 1992: 38). ה"דימוי" משפיע על התנהגויותינו ובחירותינו, באופן בלתי מודע. שיטת הטיפול בקשר ובדימוי מציעה סדרת תרגילים העוסקים בדימוי, בהשלכותיו ובעיצוב השינוי.

באחד התרגילים המבוססים על השיטה מוצעת טכניקה לאימון ההידברות בין בני זוג. האימון בטכניקה הזו בולם תגובה אוטומטית ספונטנית שמקורה במערך הדימויים והדעות הקדומות הטבועים בנו, ובמקומה מוליך את השיחה בארבעה שלבים מובנים: שיקוף, אישוש, אמפתיה – שלבי הקשבה לדובר או לטקסט – ושלב התגובה.

בבית המדרש להתחדשות, שנוסד בידי חבורה של אנשי חינוך וטיפול¹⁰, עובד המודל והותאם לעבודה על תקשורת בין-אישית וללימוד טקסטואלי.

לפניכם קטע קצר שבו מוצג חלק משלבי הלימוד הדיאלוגי:

9 ד"ר הנדריקס הוא פסיכולוג, מחנך ומנהל המכון לטיפול בקשר בארצות הברית.

10 ראו חומרי לימוד ואימון באתר בית המדרש להתחדשות www.lifnim.co.il

הלימוד הדיאלוגי הרב דב זינגר, ראש הישיבה התיכונית "מקור חיים" הביטוי הלשוני "תלמוד תורה" מתייחס ללמידה כסוג של התרחשות בו זמנית של לימוד והוראה כמערכת יחסים בין הלומדים לבין הטקסט. תפקידי המורה והתלמיד מתחלפים: הטקסט מלמד את המורה והתלמיד מלמד את הטקסט, וכן הלאה. משולש שהזרימה בו תמידית, בו כולם מלמדים וכולם לומדים בו זמנית. על מנת לוודא שההתרחשות אכן מתרחשת אנו מציעים מעין מהלך לימודי קבוע – תכנית או כלי – שמזמינים את הרוח לשרות עליה. לאתר קריאה ראשונית של הקטע הנלמד מתבקשים הלומדים להיענות לבקשות הבאות, בארבעה שלבים:

שיקוף – הלומדים בודקים שהם אכן שמעו את מילות הטקסט. בשלב זה אין להוסיף מילה על מה שנאמר. ניתן לתמצת אך גם בתמצות להשתמש רק במילות הטקסט, ולהיזהר מאד מכל פרשנות שהיא. תיקוף / אישוש – שלב זה בא לוודא שאכן אין חוזרים על הכתוב רק כתוכיים, אלא שמים לב להגיון הפנימי של הנאמר. בדרך כלל נפתח שלב זה במילים: "אכן זה הגיוני ש...". אין בתקוף רמז להסכמה שלנו לנאמר אלא רק כניסה לתוך עולמו של הכתוב ואישושו.

אמפתיה – שלב שלישי זה הוא כבר שלב מתקדם יותר בדו-שיח עם הכתוב. כאן אנו מחפשים את הרגש, את הנקודה הפנימית שממנה נאמרו הדברים. גם בשלב זה אין עדיין התייחסות שלנו לנאמר. אנו רק בודקים שאנו מבינים את הכתוב לחלוטין.

תגובה – כאן כבר אנו מרשים לעצמנו להגיב. אנו יכולים לתאר היכן זה פוגש אותנו, מה הרגש שהדברים מעוררים אצלנו. כאן, אנו יכולים להגיב גם בנוגע לשלב התיקוף – ההגיון הפנימי – ולטעון שהדברים אכן הגיוניים מאד, או לחלוק על הדברים ולטעון שאמנם אנו רואים מה חשב הכותב אך אין אלו דברים של טעם. כמובן שההתייחסות האישית לשלב האמפטיה מזמינה התייחסות אישית עוד יותר, והיא מגיבה לעצם טענתו של הכותב.

הקפדה על השלבים השונים נראית בתחילה כמלאכותית קמעה, אך יש בהרגל זה בכדי לשמור על השלבים השונים של הלימוד. יש כאן כבוד לכתוב, ושמירה על הגבולות המבחינים בין הרצון ללמוד לבין הרצון להתייחס ולהגיב. בהפרדה המלאכותית יש בכדי לשמור ולכבד את הכותב, ולהגיב אליו רק לאחר שבררנו שאכן אנו יורדים לחלוטין לסוף דעתו. בלימוד זה אנו מוודאים שאכן נוצרה שיחה בינינו לבין הכותב. בדקנו את נוכחותו ואת נוכחותנו מולו. כמו כן, שמרנו גם על פשט דבריו של הכותב אך גם לא הסתפקנו במילים עצמם וחיפשנו את הפשר הפנימי, הנסתר, את האינסופי העומד מאחורי הסופי.

מעבר לשימוש בשלבים אלה במסגרת התכנית, המודל הוא בעל ערך רב בהכשרת מורים בכלל. יש לו מעט שלבים והוא נוח לזכירה. במובן זה הוא פשוט ליישום – הן כחלק מהחוויה של סטודנטים במהלך קורס אקדמי והן ליישום באימוני הוראה. המורכבות והעומק שבו נחשפים ככל שמתאמנים בו יותר. אימון בהבנת הגיונו של ה"אחר" וגילוי אמפתיה כלפיו וכלפי הגיונו, כרוך בתהליכי הזדהות והשלכה. ההזמנה "להיכנס לראשו ולליבו" של הזולת נשענת על יכולתנו לגלות פנים דומות בתוכנו, להזדהות עם חלקים שאולי בתוכנו הם מינוריים יותר ואילו אצל הדובר שמולנו הם מועצמים. כך מתרחבים הערנות והמודעות של המשתתפים בשיחה לפנים השונות בתוכם ולהכרה במגוון התנועות המחשבתיות והרגשיות של אחרים. זוהי גם איכות הכרחית למורה! הוא נדרש לה מדי יום במגע עם לומדים צעירים בהקשרים לימודיים וחברתיים. הנכונות והפתיחות להקשבה מכילה ורגישה מתפתחת עם תחושת המסוגלות. רכישת היכולת היא בתחילה מובנית ומלאכותית כרכישת מיומנות, ועם הזמן היא הופכת לזמינה ולטבעית יותר. עם רכישת שליטה במהות המודל, אפשר גם לעבדו עיבוד סגנוני המתאים לאופיו ולאילויותו הייחודיות של אדם-מורה.

הדים להתנסות במודל ולשילובו במעשה ההוראה מתוך משובי המרצים

כללית, משובי המרצים מלמדים על שביעות רצון מהחבירה לצוות למידה וחשיבה על אופני קידום המיומנויות הדיאלוגיות, למשל:

ההשתלמות הייתה מוצלחת גם מבחינת המפגש עם אנשי סגל הוראה בעלי עמדות אידיאלוגיות – דתיות ופוליטיות – שונות משלי. השיחות במהלך השיעור, בחברותא ובשלב האסיף והסדנה, והקריאות השונות של אותם המקורות, היו כר מפרה לחשוף כיוונים חדשים הגלומים באותם המקורות...
 לכולם היוו ההתנסויות בצוות השראה ל"פיתוח עמדה אישית משוכללת יותר באשר לתהליך הדיאלוג". כבר בעקבות השנה הראשונה אפשר היה להבחין בהתפלגות בין מרצים. היו שאימצו את הטכניקה ככלי דידקטי מוצהר ונוכח, שאפיין את ההתמודדות עם טקסטים, סוגיות לימודיות ודיונים לאורך הקורס. אחרים לא היו שלמים עם המודל ככלי הוראה. עם זאת, מחויבותם לקידום תרבות דיאלוגית נשמרה.

סיכומים בעקבות מעשה ההוראה-למידה בהמשך הדרך, סימנו באופן מובהק את ההתפלגות הזו:

- למדתי מודל חדש לי. טקסט הוא בסיס עבודתי כהיסטוריון. מודל זה גרם לי ראשית לחשוב ושנית לגלות דרך להעמיק ולגוון את הוראת הטקסטים בשעורי. גיליתי פן אחר שלא הכרתי בהוראה. לדעתי, תלמידי יצאו נשכרים מהמודל הנ"ל. הדיונים בכיתה הפכו למעניינים. הדיאלוגים היו אחרים ממה שהורגלתי בעבר, ואני זוקף זאת לגישה הדיאלוגית החדשה.
 - יישום המודל הדיאלוגי בטקסטים אקדמיים נפלא. השימוש בו מאפשר לדחות תגובות על הטקסטים לשלב הרביעי, לאחר עיבוד ההיגיון הפנימי והרגשי של הטקסט, של הכותב או של הדמויות המופיעות בו. ה'כלי' חשוב ומעשיר. מעשיר בידע, בזיהוי עמדות ובהבנתן. הסטודנטים הופתעו מהיכולת שלהם להיות אמפתיים גם כלפי עמדות שונות משלהם. יחד עם זאת, יש תסכול מכך שחלק מהסטודנטים, לאחר התהליך השלם (שיקוף, אישוש, אמפתיה), בשלב הבעת הדעה האישית, חוזרים ומתחפרים בעמדה הראשונית ומבטאים אותה לעיתים בבוטות, מבלי להפנים כללי שיח אחרים.
 - המודל הדיאלוגי (שיקוף, אישוש, אמפתיה, תגובה) עזר בניתוח הטקסט, העמיק, הפך אותו למעניין יותר, גרם לראות דברים שלא נראו בקריאה קודמת. הוסיף לגיוון בדרכי ההוראה והועיל בהתמודדות עם טקסטים קיצוניים, חרדים וחילוניים. התנסויות בניתוח טקסטים במסגרת הצוות היו מאוד מועילות.
- מול אלה, ישנם משובי מרצים שהקפידו על מתכונת הוראה סדנאית-דיאלוגית או בית מדרשית, מבלי להבנות את התהליך:
- פגישות הצוות חשובות כצוות חשיבה ולמידה. צוותים מסוג זה חסרים מאוד בעולם האקדמי, ולצדדי גם במכללות לחינוך. השיחה בין המורים אפשרה פיתוח עמדה אישית משוכללת יותר באשר לתהליך הדיאלוג. אין לי ספק שהייתה לכך השפעה על מה שעשיתי בכיתה. אולי מוטב לומר: על מה שהעזתי לעשות בכיתה.
 - הקורס היה יותר מכוון לדיאלוג ופחות מכוון דעת, פתוח יותר, היה מקום לתובנות בכיוונים מגוונים. השיחות שנגעו למערכות היחסים בין דתיים לחילוניים היו רגישות ונבונות, היתה התמודדות אמיתית עם סטריאוטיפים. התפתח שיח "בגובה העיניים" שאיפשר להציף נושאים רבים והתפתח עניין באחריות אישית.¹¹

בעקבות משובי סטודנטים

בשאלון המשוב ניסינו לברר מה הן ההשפעות של התוכן, דרך ההוראה, ההטרוגניות של הקבוצה וההדדיות הפנימי – התהליך האישי – על קידום מטרות התכנית.

11 הערה: אמנם במאמר זה משובי הסטודנטים של כל קורס בנפרד אינם מנותחים, עם זאת, אפשר לזהות התאמה בין התהליך שעבר המרצה ודרכי ההוראה שבהן בחר לקידום הדיאלוג לבין האופן שבו הסטודנטים ביטאו במשוביהם את תרומת התהליך ליכולתם הדיאלוגית.

מהמדגם המייצג של המשובים (ראו נספח 1) אפשר להתרשם כי השפעתם המהותית של התכנים דומה בקורסים השונים. תחושת השייכות הטבעית אל הטקסטים העתיקים והמודרניים המכוננים את התרבות המשותפת, זימנה מעורבות גבוהה בתכנים, בחיפוש הזהות בראי הטקסט וברלוונטיות שלו להגדרת הזהות האישית העכשווית. למשל:

- למדתי על זרמים ביהדות שלא הכרתי, ושלא הבנתי את הרציונל שמאחוריהם. הלמידה גרמה לי לאשש את המחשבות שלי ואת דעותי על דרך חיי. היה מעניין מאוד לשמוע עוד דעות וכך לבחון את דעותי שלי. אני לא מאמינה שאדם יכול להרשות לעצמו להיות סגור בדעותיו מבלי להיות קשוב לאחרים – כך אני מנסה להיות את חיי – אבל זה מאוד קשה ולפעמים אינני עומדת בזה.
- הידע שלי התעשר בצורה משמעותית. באופן אישי אני יודעת בדיוק היכן אני עומדת, כלומר: לאיזה זרם אני משתייכת ומהן הסיבות לכך.
- במהלך הקורס נפתחתי לכוח שיש למפגש הראשוני ו"היחף" ולשיח האקטואלי המעורר.
- הקורס פתח עבורי צוהר לראיה טקסטואלית אחרת. היכולת להסתכל על טקסט יהודי ממקור מקראי (מקור בו אני מאמינה מאוד ועליו חיי האישיים נבנים), ולהסתכל עליו ולבחון אותו בצורה אחרת ואקטואלית יותר.

לבד מהנושאים השונים, ההבדל בין הקורסים הוא במאפיינים הייחודיים להתמודדות עם עמדות שונות. קבוצת קורסים אחת זימנה התמודדות בסגנון בית מדרשי במסגרת זוגות או קבוצות קטנות. ההנחיות כללו נקודות להתייחסות אל התוכן והנחייה כללית המצפה לשמירה על הקשבה וכבוד הדדי. במשובים מתוארת הקבוצה הקטנה כמאפשרת הקשבה, פתיחות לנקודות המבט מגוונות, נינוחות להתבטא ולשוחח. תרומת הקבוצה הקטנה, מתוארת דרך השפעתה על המשתתפים "למדתי להקשיב", "למדתי לקבל" "למדתי להיפתח".

- לימוד בחברותא עם סטודנטים בעלי רקע שונה ודעות שונות עזר לי לפתוח את הראש ולימד אותי להקשיב. בנוסף זה עזר להסתכל על המון דברים מצד אחד ולצאת מן הקיבעון שהייתי בו. עזר לי נורא בלחת כף זכות לאנשים ולהסתכל על משהו לא רק מהצד שלי – תמיד יש שני צדדים למטבע. גדלתי ולמדתי עד כמה הערכים של האדם הם מה שחשוב באמת. פתחתי את הראש לנושאים שלא הייתי חשופה אליהם בעבר. פשוט למדתי לקבל דברים ואמירות שונות משלי. זה לא אומר שהסכמתי עם כל דבר אלא למדתי לקבל שיש עוד דברים חוץ ממה שאני חושבת וזה לא אומר שהם אינם נכונים.
- פרישת הדעות השונות העמיקה וחיידה דווקא את העמדות השונות והכוח שיש בכל אחת. הרגשתי שהלימוד בחברותות אכן פתח הקשבה הדדית וחשיבה מקורית כלפי הטקסטים.
- בלימוד בחברותות הפקתי יותר ויותר הבנה של הטקסט בצורותיו השונות, התחברות אליו ואל השיחות שהתפתחו מתוך ההתעסקות בו.
- אהבתי את הלמידה בקבוצות הקטנות.
- החברותא תרמה לי המון ונתנה לי אופציה להביע את עצמי ולהשמיע את דעתי. אני לא אוהבת לדבר לפני כתיב שלמה ובקבוצה הקטנה היה לי יותר קל ובאמת ניהלתי דיון עם אנשים שונים.

המשובים הללו, ודומיהם, מבטאים תהליך אישי משמעותי מאוד שעבר על המשתתפים. התהליך מיוחס בעיקרו ללימוד המשותף בקבוצה קטנה. עם זאת, במכללה המכשירה לומדים לשמש מלמדים נחוצה הבנה יותר מפורטת ומדייקת של התנאים המזמנים תהליכי למידה אישיים. האמירות הללו מותירות אותנו עם כמה שאלות: האם הבגרות והיחס המכבד שגילו הסטודנטים בחברותות יאפיינו גם לומדים צעירים? האם זיהוי האיכויות שבאו לידי ביטוי בשיחות מלוות במודעות לאופן שבו נלמדו? ל"כלים" שבהם השתמש המנחה? האם "החוויה המגדלת" שעברו הסטודנטים תספיק כדי לזמן חוייה דומה לאחרים? להבנות תהליך הוראה-למידה?

בקבוצת קורסים אחרת הייתה הנחייה מפורשת להתייחס אל הטקסטים באמצעות המודל המובנה של "המיומנות הדיאלוגית". במשובים לקורסים אלה חוזר התיאור של שלבי המודל, מוזכר קשר בין ההכרח להקשיב באופן פעיל לבין נטרול הנחות מקדימות ומוזכרת ההקפדה על שלבי ההקשבה לפני מתן פירוש אישי או תגובה:

- בשיחות שאני מנהלת עם אנשים מחוץ לקורס אני תופסת את עצמי שואלת במהלך השיחה, רגע האם אני באמת מקשיבה למה שהם אומרים או מנסים להגיד, או שאני רק מחכה לתורי לדבר. תהליך השלבים בקורס חידד אצלי את ההקשבה.

- צורת הלמידה איתה נגשנו אל הטקסט הביאה את כולנו למקום יחסית שווה מול הטקסט, כל רעיון השיקוף וכו' לא אפשר להישען על ידע קודם בלבד, למרות שאין מה לעשות הוא טבוע. היתרון של השיטה הזאת שהוא באמת מאפשר הקשבה ופתיחות יותר.

- התחברתי לדרך של השיקוף, ההגיון הפנימי ודעתי באשר להגיון זה. אני משתדל ואשתדל להמשיך ולהסתכל גם על טקסטים אחרים בצורה דומה.

אפשר להניח במידה מסוימת של סבירות, שיש לסטודנטים "כלי" להתאמן איתו גם בהמשך. סביר להניח שללא אימון נוסף, רוב הסטודנטים יזכרו, אולי, את שלבי המודל, אבל נותרות השאלות: האם הוא יהפוך לחלק מההתנהגות הדיאלוגית הטבעית להם? האם השימוש בו יהיה אתגר של התפתחות אישית ומקצועית בעבורם? האם ככלי מקצועי הוא יהיה מפתח בעבורם? האם יהיה זמין להתאמות מגוונות?

כללית, אפשר ללמוד מן המשובים עד כמה הפניית תשומת הלב להתרחשותו של תהליך אישי פנימי וקבוצתי-חברתי כחלק בלתי נפרד מלימוד טקסטואלי ורעיוני, היא חיונית לדיאלוג פורה. המשובים "משוחחים" עם תשומת הלב הזו ברמות משתנות של בשלות. במשובים אין ויכוח עם הנחיצות של תרבות שיחה שתתמודד עם השונות והפערים. בחלק ניכר מהמשובים יש הכרה בתרומתו של כלי עזר דוגמת החברות והמודל של "מיומנות דיאלוגית". חלק מהמשובים מצביע על היעדר יכולת להשתחרר מהנטייה להתבצר בעמדות המוצא. גם במקרים אלה יש הכרה בצורך לכבד את כללי השיחה, אך עם זאת, נותר חשש שזוהי הכרה "מדוקלמת" וחינונית.

מעניין ומעודד להיווכח כי למרות מתן הציון בקורס על בקיאות והבנת התוכן, רוב הסטודנטים התייחסו אל הממד הדיאלוגי ברצינות ומתוך הכרה בערכה של "מיומנות דיאלוגית" בשירות עבודתם החינוכית בכלל, ובנושא הבין-תרבותי בפרט.

התמודדויות מרכזיות שליוו את התכנית:

1. תהליך ותוכן בקורסים אקדמיים – "הילכו שניהם יחדיו" גם אם נועדו? מטרת ההבניה של השיחה בין שני אנשים היא להבטיח הקשבה מדייקת ומכילה. משמעות תרגול מיומנויות הבסיס הללו היא תהליך מתמשך הכולל עבודה פנימית מורכבת. האפשרות לשלב אימון מסוג זה במסגרת קורס אקדמי סמסטריאלי שתוכנו המרכזי הוא גוף ידע מוגדר, מוגבלת ביותר.

כל אחד ממרכיבי השיעור המשלב דורש מהסטודנטים ומהמרצים קשב ואנרגיה מסוג אחר. בשיעור ממוקד תוכן התהליך הדיאלוגי – בין מרצה ללומדים, בין לומדים לתכנים ובין לבין עצמם – הוא שולי ואינו זוכה להתייחסות מוצהרת. הדידקטיקה מכוונת להצגת הידע כך שהסטודנט ישיג בו שליטה משלו. במפגש ממוקד תהליך, האינטראקציות הבין-אישיות ותוכניהן הן נושא המפגש. המכוונות היא לתשומת לב, לזיהוי תנועות נפש, להתמודדות רגישה ונבונה, להתבוננות רפלקטיבית, למודעות עצמית להתפתחות אישית וקבוצתית.

מנקודת מבטו של החינוך להידברות התוכן הוא אמצעי. מנקודת המבט של תוכני הקורס והאחריות האקדמית, התהליך עומד לשירותו של התוכן. המרצים המשתתפים בתכנית אינם אמונים על הנחייה דינמית. עם זאת, לימוד תכנים הנוגעים לזהות האישית והקולקטיבית של המשתתפים, מלווה בשיחות ערות ולעיתים סוערות שיש לנווטן.

האתגר המתמיד של התכנית היה השילוב בין התכן לתהליך. במהלך החיפוש אחר דגם עבודה שייתן מענה לעיסוק מעמיק בתוכן לצד "כלי" מכיל לשיחה טעונה, התנסונו בעיבוד ובהתאמות שונות של הטכניקה שהציע ד"ר הנדריקס (1992) גם ללימוד טקסטואלי, ברוח דבריו של הרב זינגר שהובאו לעיל.¹²

2. חידוד השונות או הדגשת הדמיון?

האם להדגיש במהלך הקורסים את המשותף בין האוכלוסייה הדתית לזו החילונית, או שמא דיאלוג אמיתי משמעותי דורש דיון נוקב על הנושאים השנויים במחלוקת. האם דיאלוג אמיתי משמעו שמיעת הצד שכנגד, ופיתוח יכולת לסובלנות כלפי עמדתו, או שמא, דווקא מציאת המשותף בין שני הצדדים יוצרת קירבה אנושית ביניהם ומקדמת את ההבנה בין שני הצדדים (כהן ובר-און כהן, 2012). נראה שבחרנו להלך בין שתי האפשרויות. מצד אחד, התכנים והמקורות הטקסטואליים שנדונו בקורסים, נגעו במחלוקות אידיאולוגיות ועוררו לעתים דיון סוער וטעון. מצד אחר, היו גורמים ממתנים. גורם מערכתי: הקבוצה הלומדת היא של סטודנטים שעברו במהלך היום משיעור לשיעור. הם אמנם היו מעורבים ואכפתיים, אך חלק ניכר מהם היה מכוון לעשות את הנדרש כדי להצליח לקבל ציון ראוי בסיום הקורס ולהישאר ביחסים טובים עם חבריו לספסל הלימודים. גורמים דידיקטיים מכוונים: מסגרת הדיון המובנה על פי כללי ה"מיומנות הדיאלוגית" והמפגש הבין-אישי בחברותות שזימן היכרות ויצירת קשרים.

בסיומו של מהלך אפשר לומר שבתכנית הוצע למשתתפים לבחון את השקפת עולמם וזהותם היהודית ישראלית נוכח הידע הנרכש באופן בלתי נפרד מהתנהגותם הדיאלוגית: יכולתם להידבר עם בעלי השקפה שונה. עם זאת, כדי למצות את האפשרויות הגלומות בלימוד משותף ליצירת שיח קבוצתי הכולל ערכי סובלנות, כבוד לאחר, הכרה הדדית ותרבות של מחלוקת, וכדי להטמיע אצל סטודנטים מודל עבודה להתמודדות עם האתגר של עידוד ההיכרות בין קבוצות חלוקות באמצעות תוכני הוראה, נחוצה תכנית מקיפה הרבה יותר מטעימת התנסות בקורס סמסטריאלי משלב.

לסיום, אני מבקשת להודות לראש המכללה, ד"ר אנה רוסו, שתמכה בתכנית לאורך השנים ועודדה אותנו להמשיך ולפתח את התרבות הדיאלוגית, ולפרופ' דורון נידרלנד, שנטל חלק מרכזי פעיל ומעורב בכל שלבי ההתפתחות של התכנית.

תודה לגב' רעיה לוי מ"צו פיוס" שליוותה אותנו בשום שכל, בנועם וברגישות.

רוב תודות לצוות: פרופ' דורון נידרלנד, ד"ר אבירם רביצקי, ד"ר יפתח גולמן, גב' נורית אור-ירח, מר עופר אפרתי וד"ר ראובן גרבר שנרתמו ברצון וברוח טובה לשותפות, הפכו את המפגשים בינינו לחוויה מעשירה ומפרה והולילו את רוחה אל מעשה ההוראה עם הסטודנטים.

12 גם בקבוצות שבהן לא הוצהר על השימוש ב"כלי", ההנחיות לעבודה בחברותות הדגישו את ההבדל בין מחויבות לקריאת הטקסט כשלעצמו לבין המרחב הפרשני וגבולותיו.

רשימת המקורות

- הנדריקס, ה' (1992). לבסוף מוצאים אהבה – מדריך לזוגות. נתניה: אחיאסף כהן, א' ובר-און כהן ע' (2012). מחקר הערכה – שיח סטודנטים. מיזם של "צו פיוס" במוסדות להשכלה גבוהה. כהן, י' (1997) עיתונות לחצי עם. פנים-הקרן לקידום מקצועי 1.
- פרס, י' ובן-רפאל א' (2006). קירבה ומריבה – ששעים בחברה הישראלית (עמ' 15, 95). תל אביב: עם עובד כספי, מ"ד (1991). מתוך סדרת הרצאות במגמה להכשת מורים אלטרנטיבית, בית הספר לחינוך האוניברסיטה העברית בירושלים
- אתר בית המדרש להתחדשות www.lifnim.co.il חמרי לימוד ואימון.
- אתר "צו פיוס" www.tzavpius.org.il

נספח 1 משובי תלמידים

דוגמאות למשובי סטודנטים המגיבים לשימוש במודל:

- "צורת הלמידה איתה נגשנו אל הטקסט הביאה את כולנו למקום יחסית שווה מול הטקסט, כל רעיון השיקוף וכו' לא אפשר להישען על ידע קודם בלבד, למרות שאין מה לעשות הוא טבוע. היתרון השיטה הזאת שהוא באמת מאפשר הקשבה ופתיחות יותר.
- התחברתי לדרך של השיקוף, ההיגיון הפנימי ודעתי באשר להגיון זה. אני משתדל ואשתדל להמשיך ולהסתכל גם על טקסטים אחרים בצורה דומה.
- לא דובר על הדעות הקדומות באופן אישי, למשל, בתחילת הקורס ההנחה שאני בורה בכל הקשור ליהדות מעצם היותי חילונית הייתה מאוד נוכחת בפניות אלי. למדנו לקרוא את הטקסט עצמו ופחות להשליך עליו את ההנחות המקדימות שהיו לנו עליו.
- היה מעניין. היו רגעים שהיה לי קשה לשמוע שאנשים אומרים דברים ללא ידע וללא ביסוס, או שאנשים דתיים לוקחים מנדט על היהדות ומציגים את היהדות כ"שלנו". היהדות היא של כל יהודי! הדרך של שיקוף, אישור אמפתי, תגובה היא דרך חשובה וטובה.
- חוויה של הבנה שכל אחד מגיע מעולמו שלו, עולם עם ערכים, נורמות ומנהגים שונים משלי, ומתוך כך הבנת השוני ופיתוח דיאלוג המבוסס על כבוד לאדם – מהיותו אדם ברוא האל. תהליך של הקשבה, הסתכלות שונה על טקסטים, תוך כדי הקשבה לפני הכל ורק לאחר מכן פירוש אישי שלי – זהו דבר שתורם המון לחיי היום יום.
- אני לא בטוחה שלמדנו יותר להקשיב אחד לשני, אבל כן ניתן מקום לכל אחד להביע את דעתו. המרצה שאל הרבה שאלות מכוונות כדי לחשוף שונות בין הקבוצות השונות בכיתה... הדרך שבה ניתחנו את הטקסטים "מכריחה" אותך לבחון מחדש את הטקסט מכמה זוויות.
- אני חושבת שהלמידה הייתה גם ברמת התוכן, הרחבת הידע, הידע שהכרתי היה במושגים כלליים אבל לא הכי מעמיק, וגם צורת הלמידה בנתה בי משהו.

דוגמאות של התייחסויות לעבודה בחברות:

- בתחילת הקורס צורת הלימוד הבית מדרשית לא הייתה מוכרת לי... כעת בהתבוננות מסכמת אני שמחה שנחשפתי לכך ושהייתה לי אפשרות להתנסות ולחוות זאת. למדתי דברים גם ברמה של ידע וגם ברמה האישית.
- לימוד בחברות עם סטודנטים בעלי רקע שונה ודעות שונות עזר לי לפתוח את הראש ולימד אותי להקשיב. בנוסף זה עזר להסתכל על המון דברים מצד אחד ולצאת מן הקיבעון שהייתי בו. עזר לי נורא בלתי כף זכות לאנשים ולהסתכל על משהו לא רק מהצד שלי – תמיד יש שני צדדים למטבע. גדלתי ולמדתי עד כמה הערכים של האדם הם מה שחשוב באמת. פתחתי את הראש לנושאים שלא הייתי חשופה אליהם בעבר. פשוט למדתי לקבל דברים ואמירות שונות משלי. זה לא אומר שהסכמתי עם כל דבר אלא למדתי לקבל שיש עוד דברים חוץ ממה שאני חושבת וזה לא אומר שהם אינם נכונים.
- בלימוד בחברות הפקתי יותר ויותר הבנה של הטקסט בצורתו השונות, התחברות אליו ואל השיחות שהתפתחו מתוך ההתעסקות בו.
- אהבתי את הלמידה בקבוצות הקטנות.
- החברות תרמה לי המון ונתנה לי אופציה להביע את עצמי ולהשמיע את דעתי. אני לא אוהבת לדבר לפני כתיב שלמה ובקבוצה הקטנה היה לי יותר קל ובאמת ניהלתי דיון עם אנשים שונים.

דוגמאות למשובים שהדגישו את השפעת התכין על ההכרה ב"אחר":

- הטקסט של שולמית אלוני הפתיע אותי. לא ציפיתי לשמוע ממנה שהתנ"ך הוא ערך חשוב בעינייה.
- למדתי דברים חדשים, חיזקתי עמדות בנושאים מסוימים וגיבשתי עמדות ביחס לנושאים הקשורים למקורות. היה שיח מעניין בקבוצה. לדעתי הרבה אנשים קבלו מידע חדש שנתן נקודות רבות למחשבה.
- הקורס חשף אותי לזרמים שונים ולגישות והעשיר את ידיעותיי. הלימוד יחד עם אנשים דתיים נושאים אלה העשיר מאוד את הדיון מבחינתי.
- למדתי על זרמים ביהדות שלא הכרתי, לא הבנתי את הרציונל שמאחוריהם. הלמידה גרמה לי לאושש את המחשבות שלי ואת דעותיי על דרך חיי. היה מעניין מאוד לשמוע עוד דעות וכך לבחון את דעותיי שלי. אני לא מאמינה שאדם יכול להרשות לעצמו להיות סגור בדעותיו מבלי להיות קשוב לאחרים – כך אני מנסה לחיות את חיי – אבל זה מאוד קשה ולפעמים אינני עומדת בזה.
- אני חושבת שהאופן בו בנוי הקורס בצורה מובנית המקיפה כל גישה וגישה בזרמים השונים ביהדות, גרם גם לי לעבור מגישה מזרם לזרם, לחפש ולמצוא את העקרונות המנחים שלהם, וגם לראות בהם את היופי.. המושג שהמשיך להדהד אצלי הוא הגדרת הסובלנות. הופתעתי לגלות כי הסובלנות כוללת בתוכה סבל וכי רובה של האנושות שמתפארת בהיותה פלורליסטית, דווקא סובלנית.
- הידע שלי התעשר בצורה משמעותית. באופן אישי אני יודעת בדיוק היכן אני עומדת, כלומר: לאיזה זרם אני משתייכת ומהן הסיבות לכך.
- בנושא נישואין וגירושין במדינת ישראל, היה טוב לשמוע לא רק את הדעה של הציבור שלי על הנושא, אלא גם מה שאנשים אחרים חושבים בנושא הזה, אנשים לא דתיים.
- במהלך הקורס נפתחתי לכוח שיש למפגש הראשוני ו"היחף" ולשיח האקטואלי המעורר.
- הקורס פתח עבורי צוהר לראיה טקסטואלית אחרת. היכולת להסתכל על טקסט יהודי ממקור מקראי (מקור בו אני מאמינה מאוד ועליו חיי האישיים נבנים), ולהסתכל עליו ולבחון אותו בצורה אחרת ואקטואלית יותר.

דוגמאות של התייחסויות למפגש הבין-תרבותי:

- הרגשתי פחות מתגוננת. זאת אומרת, בתור אדם דתי, אני בעלת נטיה לקחת דברים על הדת בצורה אישית. עכשיו אחרי שנוכחתי לראות שהטקסטים האמורים קשורים לכולם ותמיד רלוונטיים – אני מרגישה פחות צורך להתגונן, ויותר מרגישה שזה שייך לכולם ואין לי על מה "לקחת אחריות".
- אני חושבת שהעובדה שהיו בכיתה סטודנטים דתיים וחילוניים – דרשה העמקה בפשט הדברים, בלי לברוח אל הדרש – שלפעמים מיפה ומעדרן את הדברים והופך אותם לפשוטים יותר.
- קודם כל היה נחמד לשבת עם סטודנטים שאני לא מכיר וכיום הם כבר חברים. היה מעניין לשמוע פירושים שונים לטקסטים ודעות שונות, בעיקר עניינו אותי הדעות הדתיות שאליהן אני אולי נחשפתי, אבל פה באמת הקשבתי והפנמתי.
- היה מעניין לשמוע דעות שונות מאדם חילוני. זו הייתה עבורי חוויה גדולה לראות שגם אנשים חילוניים מייחסים ערך רב למקורות היהודיים, למרות שחלקם לא ראו בטקסט טקסט קדוש, כלומר טקסט דתי.
- הלימוד המשותף לדתיים וחילוניים נתן טעם מחודש לטקסטים ידועים, מוסיף זוויות אחרות למחשבה, מפגיש עם קונפליקטים הקיימים בסוגיות מסוימות.
- אף פעם לא פחדתי לשמוע דעות שונות של אנשים שונים, ובקורס הזה ממש נהנתי לשמוע דעות שונות, למרות שלא נתקלתי בוויכוחים חדשים, היתה אווירה ממש כיפית ומקבלת כאן!

- היה נפלא משמעותי, מחכים ומעשיר. היה נפלא לגלות חשיבה פמיניסטית אמיתית בקרב נשים דתיות ולשבור עוד כמה דעות קדומות. זה חידוש שלדעתי צריך להפוך לחובה במכללה. הקורס גורם לדיונים וחברויות אמיצות וכנות לא רק בקרב אלו המחזיקים בדעות דומות.
- בקורס יצא לי לשבת ולדבר עם אנשים מרקע שונה לגמרי משלי ואמונות ודעות אחרות. היה כיף לשמוע ולקבל ראייה אחרת מעולם אחר. אני מגיעה מרקע דתי-לאומי, מעולם עם מערכת ערכים ואמונות נורא מוגדרות ומובנות, אך מצד שני גם מעולם פתוח ומקבל. אני חושבת שהקורס היה עבורי עוד הזדמנות לשמוע דעות חדשות אך לא לימד אותי מהתחלה כיצד לעשות זאת. הפתיחות והסובלנות הם ערכי יסוד שעליהם התחנכתי ואיתם באתי לקורס.
- אני חושבת שלמידת הטקסטים היתה נורא מעניינת ומאירת עיניים. בזכות הסטודנטים בעלי רקע שונה ודעות שונות, כל אחד יכול לראות דברים אחרת ממה שהאמין בו עד כה. התהליך האישי שעברתי לא היה כל כך גדול כי אני פתוחה לקבלת דעות אחרות.

דוגמאות המתארות תהליכים אישיים :

- עברתי תהליך אישי ביחס לקבלת והבנת ה"אחר" – חרדים, רפורמים וכו'. הקבוצה כולה עברה לדעתי סוג של התפכחות.
- גיליתי תפיסות שונות ודרכים שונות לפרש את הטקסטים השונים ולמדתי יותר על מושגים שהכרתי פחות בעבר. קשה לי לתאר את התהליך, אך הקורס החזיר בי את הרצון לנסות ולשנות ולשפר דברים, רצון שאבד מתוך ייאוש שלא תמיד אצליח להביא לשיפור כלל.
- אני חושבת שהדיונים בכתה פתחו אותנו להתחבר זה לזה ממקומות פנימיים – המאפשרים יותר חיבור.
- השיעורים הראשונים היו קשים ומאתגרים. הגעתי לשיעור בידיעה שהוא יגע בדברים מאוד אישיים וחששתי מכך. הרגשתי בודדה במרקם הכתה. בהמשך נוצרו מחנות בכתה לטוב ולרע. נוצרו עמדות "ממלכתיות" יותר – הפכתי חלק מ"החילונים". בשלב הזה השיעורים הפכו פחות קשובים, לטעמי. איפה הנשים? נותני הטון היו בעיקר הגברים. האם לא ניתן למצוא הגות של נשים?
- הקורס נתן לי דרך להתמודדות עם חילוקי דעות ועם קבלת דעות שונות משלי ולא ללכת עם הראש בקיר. לראות גם מה שמסביבי ולמצוא את האיזון בין מה שאני מאמין בו לבין מה שאחר מאמין וגם אם איני מסכים, לכבד ולקבל את דעתו כשונה.
- זו הפעם הראשונה שאני משתתף בקורס שמיועד לניהול דו-שיח בעמדו שונות ומוגדרות לחלוטין, ויש לפעמים חוסר אהדה כלפי השני. אבל בכלל נהנתי לשמוע דעות אחרות. מצד אחד שמעתי ביקורות שלא חשבתי עליהן והובאו לתשומת ליבי. מצד שני, אני מקווה שגם אני השמעתי דעות שהתקבלו בתשומת לב.
- מעניין לראות איך כל צד בחברה שלנו רואה את עצמו ואת האחרים בצורה שונה... ידעתי שיהיה מעניין יותר מאשר ללמוד טקסט בעצמי או עם חברים שלי שבאים מאותו רקע כמו שלי. התבהר לי עד כמה כל אחד רואה כל דבר מנקודת ראותו, למרות שמדברים על אותו עניין בדיוק. כמה שונים אנחנו... למדתי להבין מאיפה מגיעות דעות שונות. מה עומד מאחורי כל דעה מהי צורת החשיבה מאחוריה.
- הקורס מאוד מעניין ופותח את הראש למחשבות של אנשים אחרים ושל סגנונות חיים שונים. השיעור גרם לי להבין עד כמה הייתי סגורה בחברה שלי.. התחלתי מאוד סגורה ובטוחה בדרך החיים שלי. המשכתי בהזדהות עם חלק מהכותבים שדרכם אינה דרכי. השיעור גרם לי יותר להבין את דרכי ולהיות בטוחה בה, אך גם להבין דרכים אחרות.
- הסרט על הקהילה הרפורמית צרם לי.. קצת קשה לי קבל דעותיהם של אנשים לא דתיים בכלל! קשה מכיוון שאיני יכולה להסביר להם כיצד לפתוח את עיניהם ולהבין כי התורה היא האמת.... התהליך האישי שעברתי

- הינו חיזוק אמונתי הדתית ואישוש האמונה שבי... אינני חושבת שהקבוצה או חברי הקבוצה עברו תהליך מסויים... אך למדנו לקבל יותר אחד את דעתו של השני... היה לי כיף להשתתף ולהביע את דעותיי.
- היה מעניין להיפתח לדעות אחרות. לא תמיד היה לי קל לקבל אותן ללא סוג של שיפוטיות או ביקורתיות, זו נקודה שאני צריך בה לעבוד על עצמי.
 - למדתי להקשיב לדעות שלא תמיד תואמות את שלי, וגם לראות טקסטים שהיו תמיד ברורים לי, ולהבין אותם מכיוונים שונים.
 - בגדול למדתי שטוב לשאול שאלות! לחקור ולהעמיק להבין! וגם דעתי האישית חשובה וכיצד אני מתחברת אל הטקסט ואל אחרים.
 - לא עברתי תהליך אישי ספציפי. לשמוע שישי פה ושם דעות דומות לשלי גם ב"צד השני" הוסיף לי משהו למיתון בדעה שלי עליהם כקבוצה.
 - הקורס השפיע עלי מאוד, גרם לי לראות דברים קצת אחרת.
 - לא עברתי שינוי אך קבלתי ידע.

נספח

דוגמה לטופס "כיוון כלים":

הידברות ושיח בראי מקורות מן התרבות היהודית.
תכנית משותפת למכללה ע"ש דוד ילין ול"צו פיוס".

"כיוון כלים"

עם עצמי, רגע לפני שמתחילים.

שם _____

כיצד היית מגדיר/ה את עמדתך הדתית-תרבותית?

דתית _____
חילונית _____
אחרת _____

איך היית מתאר – במשפט או שניים, את המפגשים היומיומיים שלך עם אנשים הנראים לך בעלי השקפת עולם דתית-תרבותית שונה משלך?

היזכרי/ בחווייה של דיאלוג משמעותי עם ה"אחר".

איזו תחושה מציף הזיכרון?

מהי המערכת המושגית – "השדה הסמנטי", שמתלווה אליה?

איך היית מתאר/ת את הנכונות שלך להיות חלק מקבוצה לומדת הטרזוגנית, המכוונת ליצירת שיח הכולל ערכי סובלנות, הכרה הדדית וכבוד ל'אחר'?

חשוב/חשבי על נושא תרבותי-חברתי הקרוב לליבך ובו יש לך עמדה מגובשת.

אילו רגשות מתעוררים למשמע דעה סותרת?

אילו רגשות מתעוררים להערכתך אצל בעל העמדה המנוגדת?

מה את/ה מאחל/ת לעצמך לקראת התהליך הצפוי?

להתראות בסיום המהלך.

בברכה,

יהודית.

הידברות ושיח בראי מקורות מן התרבות היהודית.
תכנית משותפת למכללה ע"ש דוד ילין ול"צו פיוס".

סיום סימסטר ב' תשס"ח

סיכום והערכה.

שם הקורס: "ישראליות - יהדות, דתיות- חילוניות ומה שביניהן".
מנחה: פרופ' דורון נידרלנדר.

שם _____

כיצד היית מגדיר/ה את עמדתך הדתית-תרבותית?

דתית _____

חילונית _____

אחרת _____

איזה נושא, אמירה או טקסט ממשיכים להדהד אצלך? באיזה מובן?

תארי את החוויה האישית שלך מלימוד טקסטים יהודיים עם סטודנטים בעלי רקע שונה ודעות שונות.

איך היית מתאר/ת את התהליך האישי שעברת במהלך הקורס?

איך היית מתאר/ת את הדרך שעברה הקבוצה במהלך הקורס?

דרך הלימוד:

מה היית משמר/ת? משנה? מוסיף/ה? משפר/ת?

הערות:

הערות:

"הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן."
תלמוד בללי, מסכת תענית דף ז עמוד א.

בברכה,